

Een pleidooi voor meer onderzoek naar cultuurhistorische aspecten van onze tuingeshiedenis

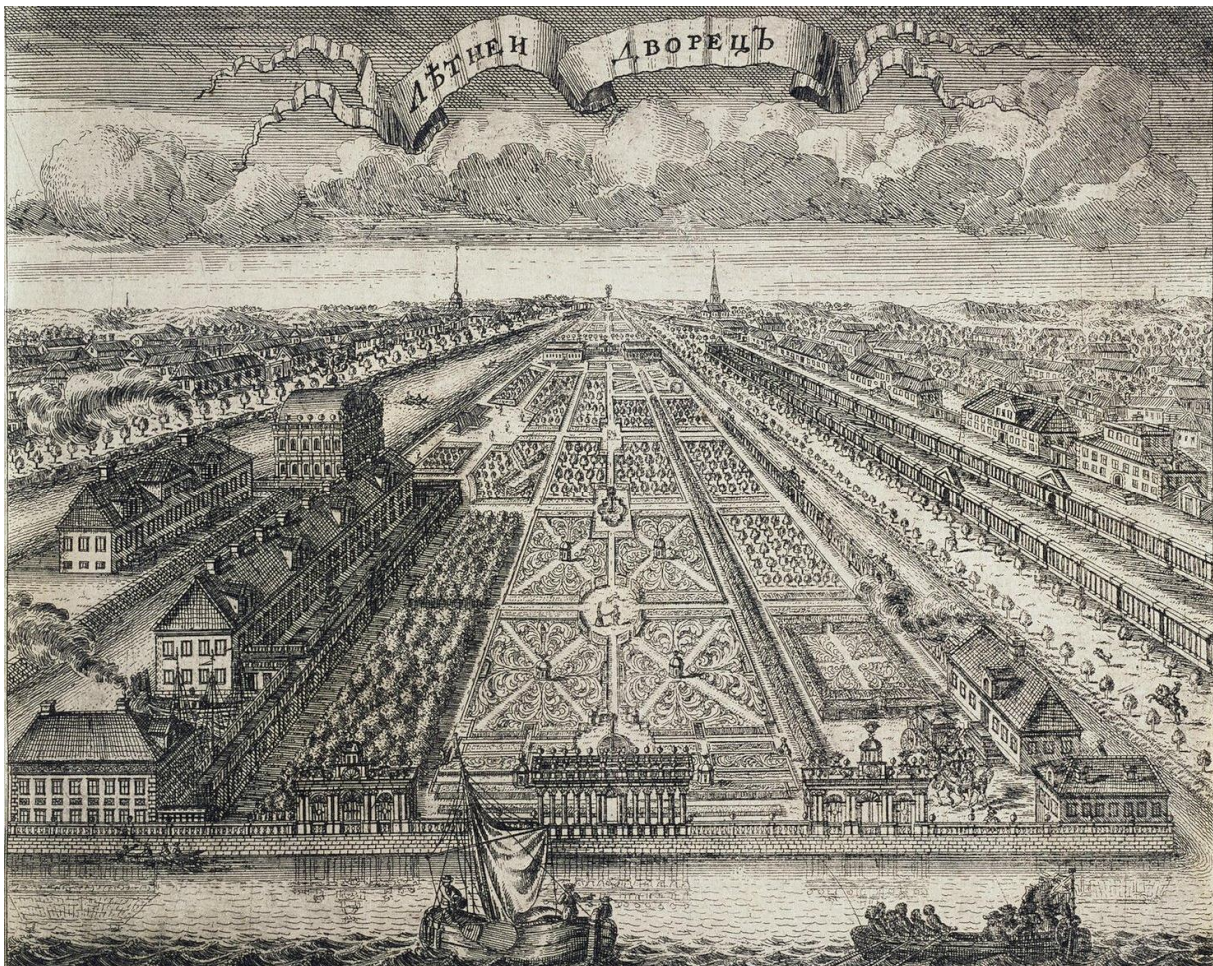
Lenneke Berkhout

uitgesproken op de boekpresentatie *Tuingeshiedenis in Nederland III. Verdwenen tuinen*, d.d. 12 december 2019 op Huize Gunterstein (Breukelen)

Toen ik de vraag kreeg om hier een korte presentatie te houden, was ik in het prachtige Sint Petersburg. De directe aanleiding voor dit bezoek was de onvolprezen weblog van Cascade. Op 14 september jl. schreef Jan Holwerda namelijk:

‘Toevallig stuitte ik op de titel Nederlandse Meestertuiniers in Sint-Petersburg in de eerste helft van de 18e eeuw van Boris Makarov.’ Ongetwijfeld een interessant boek, signaleerde Jan, maar probleem was wel dat het boek in het Russisch was geschreven.

Aangezien ik toen nog druk bezig was mijn proefschrift over de hoveniers van de prinsen van Oranje in de 17de en begin 18de eeuw af te ronden en één van ‘mijn’ hoveniers, Jan van Staden, naar Sint Petersburg was vertrokken om voor tsaar Peter de Grote te werken, moest en zou ik natuurlijk weten wat er in dat boek stond. Dus via wat omwegen ben ik in contact gekomen met Boris Makarov en eind november heb ik hem gesproken. Dat leverde een mooi verhaal over Jan van Staden op, dat ik graag met u deel.

De zomertuin in Sint Petersburg (A. Zubov, 1717) (Bron: Wikimedia).

Jan van Staden had een glanzende carrière als hovenier in de Vechtstreek en voor het Oranjehof achter de rug, toen hij in 1719 de uitnodiging van tsaar Peter de Grote aannam. Hij ging naar Sint Petersburg om als intendant van de tuinen en plantages van de tsaar te werken. Hij ontving hiervoor het hoge traktement van 2.000 gulden per jaar; 1000 gulden was voor hemzelf en 1000 gulden was voor zijn vrouw Catharina Muys van Holy, die in Nederland bleef. Een jaarsalaris van 2000 euro was het viervoudige van het gemiddelde traktement dat de hoveniers die werkten voor het Oranjehof verdienden (en de hoveniers van Oranje behoorden tot de best betaalde hoveniers in de Republiek). Dus financieel gezien was de overstap naar Sint Petersburg zeer aantrekkelijk. Jan van Staden kreeg ook een eigen appartement, brandhout, kaarsen én een tolk.

Aanvankelijk ging het goed in St. Petersburg, maar uiteindelijk presteerde Jan het om met iedereen ruzie te krijgen, zelfs met tsaar Peter. Dat geruzie lijkt overigens een familietrekje te zijn geweest. Zijn broer Samuel had daar ook een handje van en vertrok met slaande deuren als directeur en opzichter van de tuinen van Het Loo.

Overigens had de tsaar kunnen weten, dat Jan van Staden geen makkelijke man was. Prins Kurakin, de gezant van de tsaar in Nederland had hem gewaarschuwd. In een brief schreef Kurakin aan tsaar Peter dat Van Staden een uitstekend vakman was, bekwaam in zijn werk, maar met een lastig karakter. Het was daarom belangrijk om hem met zachte hand aan zijn contract te houden, aldus Kurakin. Blijkbaar was dat niet gelukt en kort voor het einde van zijn contract werd Jan van Staden naar een verlaten oord buiten St. Petersburg gestuurd. Zijn contract werd niet verlengd. Jan was hierover zo boos dat hij het eerste schip terug naar Nederland nam en zelfs de uitbetaling van zijn salaris niet heeft afgewacht. Hij vroeg overigens wel de Nederlandse ambassadeur in St. Petersburg om te regelen dat hij in Nederland het geld alsnog zou krijgen.

De uitwisseling van kennis via hoveniers is een aspect van de Nederlandse tuingeschiedenis dat nog veel nader onderzoek verdient. Dat geldt ook voor andere cultuurhistorische aspecten van de Nederlandse tuingeschiedenis, zoals het gebruik van de tuin, de mensen die er werkten, het dagelijks beheer, innovaties, tuingereedschap en financiën. Zeker in vergelijking met het buitenland, richt tuinhistorisch onderzoek in Nederland zich vooral op kunsthistorische aspecten, op het ontwerp, de stijl en de ontwerper. Dat zijn belangwekkende thema's, maar er is meer.

We doen onszelf en de Nederlandse tuingeschiedenis tekort door daar weinig aandacht aan te besteden. Ik wil hier dan ook graag een pleidooi houden voor meer onderzoek naar cultuurhistorische aspecten van onze tuingeschiedenis en hiervan nog een voorbeeld noemen.

We weten allemaal dat de tuinen zowel een sierfunctie als een nutsfunctie hadden. Dat staat niet ter discussie. Onderzoeken richten zich echter vooral op de sierfunctie. De nutsfunctie komt er in het algemeen bekaaid af, terwijl deze nutsfunctie door de geschiedenis heen minstens zo belangrijk was als de sierfunctie. De tuinen maakten immers integraal onderdeel uit van de huishoudeconomie van het hof, van een landgoed of van een particulier huishouden. Tuinproducten leverden veel geld op, evenals prestige. Wie bijzondere groenten of fruit op tafel kon zetten, kon op bewondering rekenen. Tuinproducten zoals meloenen, ananassen en oranjebloesem golden ook als gewaardeerde geschenken.

Als in 1635 gaf prins Frederik Hendrik de hoveniers van Honselaarsdijk, Huis ter Nieuburg en het Noordeinde de opdracht zoveel groenten te verbouwen voor de keuken van het stadhouderlijk hof,

dat er geen groente van buitenaf meer gekocht behoefde te worden. De prins zat weer even krap bij kas en het voeden van al die monden aan het hof kostte veel geld.

Prins Willem III investeerde niet alleen in fraaie parterres en fonteinen, maar ook in nieuwe technieken om groenten en fruit te telen. In zijn brieven aan Hans Willem Bentinck gaat hij ondanks allerlei politieke kopzorgen in op het weggroten van fruit als gevolg van het slechte weer. Hij had daar dus oog voor. En ik denk dat het belangrijk is dat wij daar ook oog voor hebben en ons meer verdiepen in de cultuurhistorische aspecten van onze tuingeschiedenis.

Uit mijn eigen onderzoek weet ik dat dit nieuwe informatie en nieuwe inzichten oplevert en een interessante aanvulling vormt op eerder onderzoek. Laten we daarom niet alleen vanuit stijlen, ontwerpen en ontwerpers naar de tuingeschiedenis kijken, maar ook vanuit de tuinlieden, vanuit de wijze van gebruik, vanuit het dagelijks beheer en de financiën of juist het tekort daaraan.

Dat betekent dat we de archieven in moeten, op zoek naar primaire bronnen, zoals bijvoorbeeld notariële akten. Daarin staan prachtige verhalen, zoals een ooggetuigenverslag van een slaande ruzie tussen de conciërge en de hovenier van Huis ter Nieuburg. Dat soort verhalen brengt de tuingeschiedenis ook voor een breder publiek tot leven en dat is nodig, als je wilt dat er aandacht is en blijft voor het behoud van dit prachtige erfgoed.

Dat cultuurhistorische onderzoek komt er niet zomaar. Een duwtje in die richting kan geen kwaad. Cascade kan daarin naar mijn mening een belangrijke rol spelen. Je zou zelfs kunnen stellen dat Cascade daar bij uitstek het podium voor is. Juist Cascade stelt zich het stimuleren van tuinhistorisch onderzoek immers tot doel. Zou het daarom niet geweldig zijn, als het eerstvolgende Cascade-congres in het teken zou staan van cultuurhistorisch tuinonderzoek? Als Cascade onderzoekers uitnodigt en uitdaagt om nog eens met andere ogen naar hun onderzoeksmateriaal te kijken of weer het archief in te duiken. Ik denk dat het een prachtig congres kan worden. En bovendien kunnen die bijdragen weer een vierde deel van de mooie reeks Tuingeschiedenis in Nederland opleveren.

Dank voor uw aandacht.